

Підприємництво, торгівля та біржова діяльність

УДК 330.341:631.1.016

Пріб Альберт Глібович

*аспірант відділу соціально-економічного розвитку сільських територій
Національного наукового центру «Інститут аграрної економіки»*

Prib Albert

*Postgraduate Student of the Department of
Social and Economic Development of Rural Territories
National Research Center "Institute of Agrarian Economics"*

ORCID: 0000-0002-0441-5532

**ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ ПІДХОДІВ ДО ФОРМУВАННЯ ЕКОСИСТЕМ
ДЛЯ РІЗНИХ ТИПІВ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ
DIFFERENTIATION OF APPROACHES TO THE FORMATION OF
ECOSYSTEMS FOR DIFFERENT TYPES OF AGRICULTURAL
ENTERPRISES**

***Анотація.** У статті розкриті перспективи створення і розвитку бізнес-екосистем для посилення сільськогосподарського підприємництва в Україні. Визначено, що бізнес- або підприємницька екосистема являє собою економічне співтовариство організмів ділового світу, що у процесі свого функціонування підтримують і взаємодоповнюють одне одного та у такий спосіб забезпечують свою господарську діяльність й економічний розвиток. Підприємницькі екосистеми є доволі гнучкими залежно від потреб їхніх учасників, різними за своїм складом і структурою, функціями, цілями і задачами функціонування, принципами організації, факторами успіху, механізмами створення цінності тощо. Тому доцільно вирізняти їх типи по різним класифікаційним ознакам. Зокрема залежно від взаємовідносин учасників, територіального розміщення, корпоративної соціальної*

відповідальності, джерел і засад інвестування, суб'єктів утворення цінності тощо. Доведено, що для сільськогосподарського підприємництва ключовим чинником диференціації екосистем для мають виступати розміри господарюючих суб'єктів. Для суб'єктів великого підприємництва ключовою особливістю екосистеми має стати її формування навколо діяльності сільськогосподарського підприємства або ще однієї чи декількох центральних компаній, що відіграють провідну роль у виробництві, обміні чи споживанні певних товарів і послуг. Для середній підприємств найбільш перспективними є підприємницькі екосистеми двох типів: сформовані навколо крупної переробної компанії або виробника продуктів харчування; утворені на основі внутрішньої кооперації між сільськогосподарськими виробниками з метою виконання спільних цілей і задач. Для малих та мікропідприємств найбільш перспективними мають стати екосистеми засновані на співпраці сільськогосподарських товаровиробників та інших суб'єктів, які провадять свою діяльність в сільському господарстві чи сільській місцевості. Це дозволить максимально повно враховувати особливості роботи сільськогосподарських підприємств, їхні потреби, а також можливості щодо забезпечення синергетичних ефектів функціонування.

Ключові слова: екосистема підприємництва, бізнес-екосистема, сільськогосподарські підприємства, класифікація бізнес-екосистем.

Summary. The article reveals the prospects for the creation and development of business ecosystems for agricultural entrepreneurship in Ukraine. It has been determined that a business- or entrepreneurial ecosystem is an economic community of organisms of the business world, which in the process of their functioning support and complement each other and thereby ensure their economic activity and economic development. Entrepreneurial ecosystems are quite flexible depending on the needs of their participants. They differ in their

composition and structure, functions, goals and objectives, principles of organization, success factors and mechanisms for creating value. Therefore, it is advisable to distinguish their types according to different classification criteria. In particular, depending on the relationships of the participants, territorial location, corporate social responsibility, sources and principles of investment, subjects of value formation, etc. It has been proven that for agricultural entrepreneurship, the key factor in ecosystem differentiation should be the size of economic entities. For large businesses, a key feature of the ecosystem should be its formation around the activities of an agricultural enterprise or one or more central companies playing a leading role in the production, exchange or consumption of certain goods and services. For medium-sized enterprises, two types of entrepreneurial ecosystems are most promising: those formed around a large processing company or food manufacturer; those formed on the basis of internal cooperation of agricultural producers to achieve common goals and objectives. For small and micro enterprises, the most promising ecosystems should be those based on the cooperation of agricultural producers and other entities operating in agriculture or rural areas. This will make it possible to take into account as fully as possible the peculiarities of the work of agricultural enterprises, their needs, as well as the possibility of ensuring a synergistic effect from the work.

Key words: *entrepreneurship ecosystem, business-ecosystem, agricultural enterprises, classification of business-ecosystems.*

Постановка проблеми. Нині в Україні особливої значимості набуває утворення і розвиток підприємницьких екосистем в сільському господарстві та загалом в аграрному секторі економіки. Адже у сучасному світі бізнес може виживати і розвиватися швидше і ефективніше лише на основі співпраці незалежних господарюючих суб'єктів та спільного утворення ними привабливого економічного середовища. Тому для сільського

господарства, яке традиційно виступає значимою частиною української економіки, налагодження екосистемного принципу функціонування є особливо актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика утворення і розвитку підприємницьких екосистем бере свій початок у науковому обґрунтуванні засад господарської кооперації, вертикальної та горизонтальної інтеграції, утворенні кластерів тощо. Однак, виклики сучасного світу вимагають утворення таких умов і середовища для функціонування бізнесу, які уможливили б максимізацію ефектів синергії від взаємодії різних, у тому числі конкуруючих структур, а також суб'єктів інфраструктури, допоміжних учасників, клієнтів тощо. Це й спричинило виникнення та поступове поширення поняття «підприємницьких екосистем» або «бізнес-екосистем». Питанням сутності, видів, принципів функціонування екосистем присвячені наукові публікації М. Барної, І. Бистрякової, Дж. Вайді, Н. Василяшко, Б. Золетника, Т. Казакової, О. Кіма, Д. Клинового, І. Литвина, У. Підуна, М. Рівеза, Н. Тюхтенко [1–6] та багатьох інших вітчизняних та зарубіжних учених. Однак, у науковій літературі й досі залишається не достатньо розкритим питання диференціації підприємницьких екосистем для різних типів господарюючих суб'єктів.

Метою статті є наукове обґрунтування диференційованого підходу до формування екосистем для різних типів сільськогосподарських підприємств з урахуванням їхніх особливостей, потреб та можливостей щодо забезпечення синергетичних ефектів функціонування.

Виклад основного матеріалу. Поняття «екосистем підприємництва» або «бізнес-екосистем» все більше поширюється в економічній науці і практиці. Часто їх асоціюють із підходом до організації бізнесу, основна мета якого полягає у вирішенні проблем суто екологічного характеру. Однак, це принципово не вірно. Бізнес-екосистеми є цілком економічним та

управлінським феноменом і передбачає утворення такого середовища існування господарюючих суб'єктів, який забезпечить найліпші умови для функціонування і розвитку бізнесу в сучасних реаліях. За своєю суттю підприємницькі екосистеми являють собою «економічне співтовариство організмів ділового світу», що у процесі свого функціонування підтримують і взаємодоповнюють одне одного та у такий спосіб забезпечують свою господарську діяльність й економічний розвиток.

При цьому підприємницькі екосистеми є доволі гнучкими утвореннями, склад, структура і внутрішні взаємозв'язки в яких визначаються потребами їхніх учасників. До складу екосистеми можуть входити чисельні членські організації, які прямо чи опосередковано беруть участь у виробництві, постачанні, обміні та споживанні певних товарів чи послуг. Ними можуть ставати виробники, постачальники, продавці, суб'єкти інфраструктури, а також конкуренти, споживачі та інші зацікавлені сторони. Адже утворення і розвиток підприємницьких екосистем ґрунтується на створенні взаємовигідних «симбіотичних» відносин між постачальниками, бізнес-партнерами, споживачами тощо, у тому числі в окремих випадках навіть конкурентами на основі конкуперації. Це дозволяє досягнути максимальної ефективності діяльності, раціоналізувати розподіл ресурсів, залучити інвестиції, створити міцні міжгосподарські зв'язки та забезпечити низку інших переваг.

Підприємницькі екосистеми можуть бути доволі різними за своїм складом і структурою, функціями, цілями і задачами функціонування, принципами організації, факторами успіху, механізмами створення цінності тощо. Тому нині науковці виділяють різні типи або види підприємницьких екосистем по різним класифікаційним ознакам. Так, зокрема, як зазначає Дж. Вайдя [1], з точки зору взаємовідносин учасників виділяють екосистеми рішень, транзакцій та гібридні. Екосистема рішень створюється з метою генерування та розповсюдження результатів, у тому числі продуктів або

послуг. Екосистема транзакцій об'єднує гравців на двосторонньому ринку для полегшення їхньої взаємодії. В свою чергу гібридна екосистема являє собою середовище, що поєднує функції екосистем рішення та транзакцій.

Для ефективної взаємодії учасників підприємницької екосистеми досить часто впливовим стає їхнє територіальне розміщення. У зв'язку з цим важливою є диференціація екосистем за територіальним принципом. Зокрема І. К. Бистряков та Д. В. Клиновий [2] обґрунтували концептуальні засади розбудови сучасних бізнес-екосистем на основі територіального підходу з урахуванням використання природних активів, засобів та механізмів платформної економіки в умовах четвертої промислової революції. Науковці запропонували чотириквadrанту просторово-часову модель упорядкування сталого розвитку з нелінійним управлінським циклом «мотивація» – «проектування» – «діяльність» – «результат», а також виділили чотири основні стадії формування бізнес-екосистем – господарську, проектну, програмну та платформну [2, с. 9–13].

Підприємницькі екосистеми, як явища сучасності, відбивають найбільш прогресивні погляди до організації бізнесу. Нині у розвинутих країнах беззаперечною умовою підприємницької активності є відповідальне ставлення до принципів діяльності, ринку, партнерів, клієнтів, працівників, соціуму і держави в цілому. Тому ще однією класифікаційною ознакою до вирізнення видів екосистем стала корпоративна соціальна відповідальність, яка за поглядами О. О. Кіма та Н. М. Василяшко [3] складає основу розвитку підприємництва. Зокрема такий підхід дозволяє виділити екосистеми, що засновані на: інвестуванні в екологічну та соціальну стійкість; перехід до циркулярної економіки; зменшення використання «екологічно брудних» матеріалів; залучення відновлювальних джерел енергії; мінімізації відходів, в т. ч. шляхом повторного використання, переробки чи відновлення; наданні гарантій безпеки співробітникам під час виробничого процесу й створення комітетів з безпеки, а також на інших екологічних засадах [3].

Як і для будь-яких бізнес-формувань, для розвитку екосистем важливим є забезпечення належного фінансування та інвестування. На цій основі також можлива їхня класифікація. Зокрема І. В. Литвин [4] запропонував підхід для стартапів екосистем залежно від їхнього фінансування на початковому етапі становлення, забезпечення експертного наставництва та удосконалення управлінських і підприємницьких компетентностей засновників. Загалом науковець зводить роль екосистем до розвитку інноваційної інфраструктури підприємництва на основі «бізнес-інкубаторів» та «бізнес-акселераторів». Зокрема задля цього виділяє задіяну низку бізнес-інкубаційних та акселераційних програм: Business Cup Extreme, Digital Incubator, Fintech Master, iGuards.net, Krowd.Sale, StartUpStart, Перші гроші, Carrot, EuroUp.Ua, Marketing, Product Idea Accelerator, Scythia, Silicon Valley Startup Hub, SPEEDUPY [4, с. 479–481].

В свою чергу У. Підун, М. Рівез та Б. Зоветнік [5] вважають доцільним вирізнення двох типів підприємницьких екосистем – ті, що пропонують утворення цінності для споживача та для учасника. Екосистеми, що засновуються на пропозиції цінності для споживача, маневрують між двома ключовими аспектами такої пропозиції – масштабі та широті з одного боку та якості з іншого боку. Вони зазвичай зосереджуються на розширенні своєї пропозиції, встановлюючи дуже мало обмежень для продавців і стимулюючи залучення та соціальну взаємодію між учасниками екосистеми, а також на досвіді клієнтів і якості, активно позиціонуючи продукти. Утворення підприємницьких екосистем цього типу вимагає великих інвестицій у такі сфери, як розширена функціональність, процеси курації та додаткові послуги. Натомість екосистеми, що засновуються на пропозиції цінності учасника, зосереджується на тих перевагах, які отримують господарюючі суб'єкти від приєднання до екосистеми. Такі системи є важливим джерелом конкурентної переваги [5].

Подібним до попереднього є підхід щодо диференціації

підприємницьких екосистем, запропонований Н. А. Тюхтенко, М. Ю. Барною та Т. С. Казаковою [6] в основі якого при формуванні екосистемності бізнесу вирізняють процеси клієнторієнтованої трансформації, розвитку технологічної інноватизації, глобалізацію цифрового характеру бізнесу тощо [6].

Виділяють й інші підходи до диференціації підприємницьких екосистем. Однак беззаперечним є те, що ключовим чинником диференціації екосистем для сільськогосподарського підприємництва мають виступати розміри господарюючих суб'єктів. Традиційно прийнято виділяти суб'єкти великого, середнього та малого підприємництва. Крім того, із суб'єктів малого підприємництва виділяють суб'єктів мікропідприємства. Показовими є відмінності цих груп, які у даному дослідженні продемонстровані на прикладі передвоєнного періоду у 2021 р. Потрібно зазначити, що упродовж останніх десяти років такі відмінності залишалися досить стабільними. З певною часткою ймовірності вони зберіглися й до сьогодні, хоча в умовах воєнного стану доступ до статистичної інформації дещо обмежений і стверджувати з упевненістю важко. Є підстави також вважати, що означені відмінності будуть притаманні сільському господарству й у повоєнний період, адже відбивають органічно реалізований процес їхнього формування.

За даними Державної служби статистики України [7] в сільському господарстві у передвоєнний період функціонувало 49 великих підприємницьких структур (0,10% від сукупної кількості), близько 2,1 тис. середніх (4,38 %), понад 45,6 тис. малих (95,52 %), із них майже 40,2 тис. суб'єктів мікропідприємств (84,15 %). Однак, попри такий розподіл, внесок кожної з цих груп у функціонування сільського господарства був непропорційним. Так, щодо утворення робочих місць – частка зайнятих працівників у великих підприємствах сягала 7,52 %, середніх – 45,74 %, малих – 46,75 %, зокрема мікропідприємств 24,58 % (див. рис. 1). Отже,

попри більш значиму кількість порівняно менші суб'єкти підприємництва створюють більшу кількість робочих місць.

Рис. 1. Співвідношення кількості господарюючих суб'єктів та чисельності працюючих у сільському господарстві, млрд. грн.

Джерело: складено автором на підставі даних [7]

Аналогічно, роль різних за розмірами господарюючих суб'єктів у виробництві і реалізації продукції, формуванні фінансових результатів, забезпеченні майновими активами та реалізації капітальних інвестицій також вирізняється. Так, великі суб'єкти господарювання реалізують понад 12,17 % сільськогосподарської продукції та забезпечують отримання близько 20,12 % прибутку до оподаткування по всьому сільському господарству. На долю середніх суб'єктів припадає відповідно 50,30 % реалізації продукції та 43,03 % прибутку. Частка малих суб'єктів сягає 37,53 % в структурі реалізованої продукції та 36,85 % у структурі прибутку, у тому числі мікропідприємств – відповідно 13,35 % та 10,52 %.

Великі підприємства значно краще забезпечені активами та більш інвестиційно активні порівняно з малими. Зокрема 18,55 % усіх активів в сільському господарстві зосереджено саме у великих підприємствах, а

частка капітальних інвестицій, що припадає на них, сягає 14,46 %. При цьому середнім суб'єктам підприємництва належить 41,79 % активів та 52,44 % капітальних інвестицій, тоді як малим – відповідно 39,66 % та 33,10 %, з них мікропідприємствам – лише 15,71 % та 2,50 %. Відповідні показники щодо формування фінансових результатів, забезпечення активами та здійснення інвестиційної діяльності у абсолютному вимірі наведено на рис. 2 для демонстрації іншої сторони досліджуваних явищ і процесів.

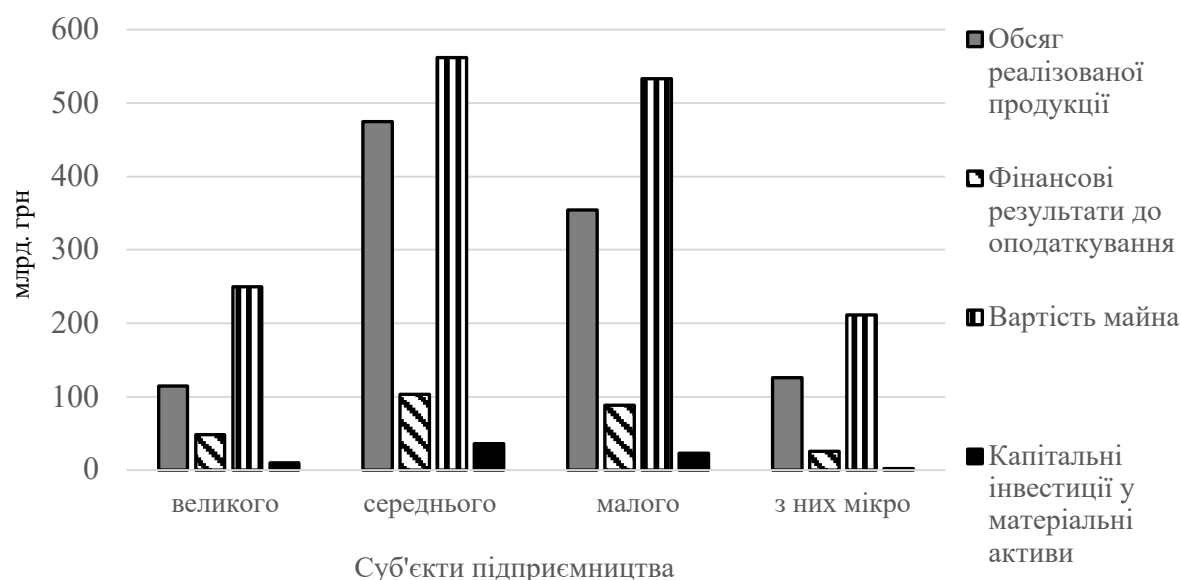

Рис. 2. Основні показники, що характеризували діяльність суб'єктів сільського господарства, млрд. грн.

Джерело: складено автором на підставі даних [7]

Такі суттєві особливості у різних господарюючих суб'єктів аграрного сектору вимагають формування та розвитку принципово відмінних екосистем підприємництва, а отже потребують відповідного диференційованого підходу.

Дослідженнями встановлено, що ключовою особливістю екосистеми для суб'єктів великого підприємництва у сільському господарстві має стати її формування навколо діяльності цього сільськогосподарського

підприємства або ще однієї чи декількох центральних компаній, що відіграють провідну роль у виробництві, обміні чи споживанні певних товарів і послуг. Попри таку централізацію екосистема дозволить своїм членам виконувати їхні місії, досягати цілі, забезпечувати цінності, рухатися до спільного бачення бізнесу, забезпечувати жвавий внутрішній кругообіг інвестицій та виконувати взаємно підтримуючі ролі.

Для екосистем суб'єктів середнього сільськогосподарського бізнесу особливістю має стати забезпечення взаємовигідних «симбіотичних» відносин з постачальниками, бізнес-партнерами, споживачами тощо, що утворить умови підвищення ефективності діяльності, раціонального розподілу ресурсів, найповнішого інвестиційного забезпечення й багатьох інших переваг. Тому найбільш перспективними тут є підприємницькі екосистеми двох типів: 1) сформовані навколо крупної переробної компанії або виробника продуктів харчування; 2) утворені на основі внутрішньої кооперації між сільськогосподарськими виробниками з метою виконання спільних цілей і задач.

Для малих та мікропідприємств у сільському господарстві функціонування екосистем має бути перш за все спрямоване на розширення джерел і можливостей інвестиційного забезпечення товаровиробників, зокрема й через залучення фінансових ресурсів споживачів та інших учасників екосистеми, коштів територіальних громад, у межах функціонування яких розвиватимуться екосистеми, а також шляхом об'єднання ресурсів самих товаровиробників. Найбільш перспективними для таких підприємств мають стати екосистеми засновані на співпраці не лише сільськогосподарських товаровиробників, а й інших суб'єктів, що господарюють в сільському господарстві чи сільській місцевості, зокрема підприємств та підприємців у сфері сільського та зеленого туризму, народних промислів, переробки, торгівлі, громадського харчування, технічного та технологічного забезпечення, а також сумісної

зовнішньоекономічної діяльності тощо.

Для усіх типів екосистем сільськогосподарських підприємств, незалежно від їхніх розмірів та спеціалізації, спільним має стати активна цифровізація бізнесу та перехід на широке використання ІТ-технологій, що дозволить розширити та модернізувати набір інструментів для здійснення інвестиційної діяльності, удосконалення та інноватизації виробництва, оптимізації функціонування у ринковому середовищі. Важливим є залучення криптовалют, розвиток крауфандінгових платформ, використання токенів тощо.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Узагальнюючи вищевказане можна стверджувати, що розвиток екосистем створить хороші перспективи посилення сільськогосподарського підприємництва в Україні, як зараз, так і у повоєнний період. Такий розвиток має здійснюватися з урахуванням розміру господарюючих суб'єктів, а також їхньої спеціалізації, територіального розміщення, засад і джерел фінансування, підходів до управління, стану соціальної відповідальності, можливостей цифровізації тощо. Однак в основі диференціації підходів до формування екосистем для різних типів сільськогосподарських підприємств мають закладатися саме їхні розміри. В цілому така диференціація дозволить максимально повно враховувати особливості роботи сільськогосподарських підприємств, їхні потреби, а також можливості щодо забезпечення синергетичних ефектів функціонування.

Література

1. Vaidya D. Meaning of Business Ecosystem. *Wall Street Mojo: Investment Banking Resources / Economics Resources / Business Ecosystem*. URL: <https://www.wallstreetmojo.com/business-ecosystem/> (дата звернення: 26.08.2023)
2. Бистряков І. К., Клиновий Д. В., Платформна економіка просторових

- бізнес-екосистем як інноваційний тренд сталого розвитку. *Наука та наукознавство*. 2019. № 3. С. 3–25. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NNZ_2019_3_3 (дата звернення: 16.09.2023)
3. Кім О. О., Василяшко Н. М. Удосконалення програми корпоративної соціальної відповідальності українського бізнес-середовища на основі екосистеми EHS. *Ефективна економіка*. 2022. № 12. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2022_12_49 (дата звернення: 11.08.2023)
 4. Литвин І. В. Екосистема стартап-підприємництва в Україні: історія створення і сучасність. *Молодий вчений*. 2019. № 1 (65). С. 476-482. doi: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-1-65-110>.
 5. Pidun U., Reeves M., Zoletnik B. What Is Your Business Ecosystem Strategy? *Boston Consulting Group*. URL: <https://www.bcg.com/publications/2022/what-is-your-business-ecosystem-strategy> (дата звернення: 15.09.2023)
 6. Тюхтенко Н. А., Барна М. Ю., Казакова Т. С. Цифровізація як чинник забезпечення нової маркетингової філософії сучасних бізнес-екосистем. *Вісник ХНАУ. Серія : Економічні науки*. 2021. № 1. С. 291-302. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vkhnau_ekon_2021_1_22 (дата звернення: 28.07.2023)
 7. Діяльність суб'єктів великого, середнього, малого та мікропідприємництва 2021. *Державна служба статистики України*. Київ, 2022. 119 с.

References

1. Vaidya D. Meaning of Business Ecosystem. *Wall Street Mojo: Investment Banking Resources / Economics Resources / Business Ecosystem*. URL: <https://www.wallstreetmojo.com/business-ecosystem/>
2. Bystriakov I. K., Klynovyi D. V., Platformna ekonomika prostoroxykh biznes-ekosystem yak innovatsiinyi trendstalohorozvytku. *Nauka ta*

- naukoznavstvo*. 2019. № 3. S. 3–25. URL:
http://nbuv.gov.ua/UJRN/NNZ_2019_3_3
3. Kim O. O., Vasylashko N. M. Udoskonalennia prohramy korporatyvnoi sotsialnoi vidpovidalnosti ukraïnskoho biznes-seredovysheha na osnovi ekosystemy EHS. *Efektivna ekonomika*. 2022. № 12. URL:
http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2022_12_49
 4. Lytvyn I. V. Ekosystema startap-pidpriemnytstva v Ukraini: istoriia stvorennia i suchasnist. *Molodyi vchenyi*. 2019. № 1 (65). S. 476 – 482. DOI:
<https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-1-65-110>.
 5. Pidun U., Reeves M., Zoletnik B. What Is Your Business Ecosystem Strategy? *Boston Consulting Group*. URL:
<https://www.bcg.com/publications/2022/what-is-your-business-ecosystem-strategy>
 6. Tiukhtenko N. A., Barna M. Yu., Kazakova T. S. Tsyfrovizatsiia yak chynnyk zabezpechennia novoi marketynhovoï filosofii suchasnykh biznes-ekosystem. *Visnyk KhNAU. Seriiia : Ekonomichni nauky*. 2021. № 1. S. 291-302. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vkhnau_ekon_2021_1_22
 7. Diialnist subiektiv velykoho, serednoho, maloho ta mikropidpriemnytstva 2021. *Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy*. Kyiv, 2022. 119 s.